

„holdvilág”

Tartalom

Bevezetés	3
Jog és az irodalom születése	4
Hammurapi-sztélé	4
Biblia	5
Jog és irodalom kapcsolódási pontjai, a jog és irodalom témakörébe tartozó művek lehetséges csoportosítása	6
Quintus és Marcus Tullius Cicero munkássága	7
A jogászképzés megjelenéséig	8
A jogászképzés megjelenésétől a XIX. század végéig	9
Jogászkép a XIX. – XX. század irodalmában	12
Kortárs irodalmi művek és a jog	14
Kitekintés a szórakoztató irodalomba	17
Van-e helye az irodalomnak, különösképpen a szépirodalomnak a jogi oktatásban?	19
Határterületek, valamint az egyes irodalmi műfajok, melyekben megjelenhet a jog és az irodalom összefonódása	21
Záró gondolatok	23
Felhasznált irodalom	25

Bevezetés

Azt gondolhatnánk, hogy a jog és az irodalom, különösképpen a szépirodalom, távolabb már nem is állhatnának egymástól, hiszen míg előbbinek lényege a kompakt, tömör, speciális nyelvezetet, szakszókincset alkalmazó egyértelmű megfogalmazás, utóbbi épp ennek ellentéte, a szavak, kifejezések játéka, érzékeltetés, láttatás, a szárnyaló fantázia leképeződése írott formában. Amíg a jog keretek közé szorítva létezik, az irodalom lényege épp a határok nélkülség, a művészi önkifejezés, a történet minél virtuózabb mesélése. Két ellentétes pólusról van tehát szó, melyek mégis ezernyi szállal kapcsolódnak össze kialakulásuktól fogva. Közös töről erednek, az írásbeliség kialakítása iránti igényt ugyanis maga a jog, a jogi helyzetek egyértelműsítésének vágya hívta életre.

Dolgozatomban a teljesség igénye nélkül szeretném bemutatni a jog és irodalom összefonódásának fejlődési ívét, az ókori Babilóniától a kortárs irodalomig bezárólag. Azonban a terjedelmi korlát miatt nem térnék ki jogelméleti kérdésekre, a jog és irodalom irányzatának eszmetörténeti előképére, hatására. Mivel az összefonódások csoportosítása, kategorizálása legalább annyira mesterséges, mint a jog és irodalom szigorú elhatárolása, így nem a későbbiekben röviden kifejtésre kerülő csoportosítás alapján válogatnék releváns műveket, inkább a folyamat egyes állomásainál jelezném, mely kategóriába is tartozik, és miért is került bele ebbe válogatásba. Ezen kívül lehetőségeimhez mérten az alábbi kérdésekre igyekeznék választ találni:

- Helyettesíthető-e egymással a jog és az irodalom, alkalmas-e arra az irodalom, hogy a jogi oktatás részévé váljon?
- Van-e helye az irodalomnak a jogban, és milyen szerepet tölt be a jog az irodalomban?
- A jogi műnyelv jelenik-e meg gyakrabban a szépirodalmi művekben, vagy csak egyes jogintézmények, netán a jogvégzett ember karaktere?
- Milyen céllal szüremlik bele a jogi tematika az irodalomba, és milyen hatással van rá?

Jog és az irodalom születése

Már az írás megjelenése előtti jelzések is hordoztak jogi jelleget, a tulajdonviszonyok tisztázására billogokat, rováspálcákat alkalmaztak, ezekkel tették világossá mindenki számára, hogy ki rendelkezik az adott állat, vagy mezőgazdasági termény felett, ezek révén igyekeztek elérni, hogy a többiek ezt tűrjék, a birtoklásban és szabad rendelkezésben a jogos tulajdonost, birtokost ne akadályozzák. „Az eddigi ismereteink szerint a legkorábbi időkből származó írásos emlékek (a babiloni Uruk városában talált agyagtáblák kb. ie. 3000-ből) is gazdasági jellegűek: nyilvántartások, állatok, termékek jegyzéke, számadatok olvashatók az agyagtáblákon.”¹ Kialakult tehát a magántulajdon, majd tulajdoni alapon új társadalmi rend szerveződött, az ún. osztálytársadalom. A rendet azonban csak szigorú magatartásszabályok rögzítésével lehetett fenntartani, törvényekre volt szükség, melyek megszabták mely cselekedetek tiltottak, melyek engedélyezettek, és melyek kötelezőek. „Az új termelési és elosztási viszonyok, a szervezés, az irányítás, a nagyobb települések kialakulása oda hatott, hogy a keletkező információk mennyisége jelentősen megnőtt.”² Szükséges volt tehát ezen információk feljegyzése, adminisztrálása, így az írásbeliség a jog alapjain született meg.

A történetek megosztásának, a korábbi események rögzítésének, elmesélésének vágya ugyan egyidős az emberiséggel, de az irodalom, különösen a szépirodalom egy magasabb fejlettségi szintet, összetettebb gondolkodást feltételez. Egy írástudó társadalmat, melynek tagjai képesek virtuózan bánni a szavakkal, művészi módon kifejezni magukat. Azonban a konkrét, szakszókincsre épülő, formába öntött jog legalább ilyen virtuozitást igényel, egyrészt a terminológia szükségességének felismerését, másrészt annak megalkotását.

Hammurapi-sztélé

Egy korai példa a jog és irodalom összefonódására Hammurapi törvényoszlopa, mely a Krisztus előtti 1700-as években keletkezett, és a babiloni király törvényeinek

¹ T. Molnár Gizella: Az emberi kommunikáció története tanulmány; 4. p. http://www.fk.igytf.u-szeged.hu/tanszek/kozmuvt/?page_id=184 ; letöltve: 2012-09-15

² T. Molnár Gizella: Az emberi kommunikáció története tanulmány; 4. p. http://www.fk.igytf.u-szeged.hu/tanszek/kozmuvt/?page_id=184 ; letöltve: 2012-09-15

gyűjteményét tartalmazta. Azonban nem tételes jogi jegyzék, inkább irodalmi mű, hiszen nem a szó mai értelmében vett törvényeket tartalmaz, hanem a király által hozott ítéletek sora, melyek mellett helyet kapott „Marduk isten tetteit, és Hammurapi elhivatottságát magasztaló himnusz”³, valamint egy áldáskérés a szöveg olvasóira, és egy átok, mely a megrongálókra súlyt le. Feljegyeztek még oktató szövegeket, valamint iránymutatásokat is a bírák, írnokok, tisztviselők számára.⁴

„Ha a bíró ítéletet ítél, végzését eldönti, pecsétes okmányt állít ki róla, utána pedig ítéletét meghajlítja, az a bíró, a kire az általa hozott ítélet megmásítását rábizonyítják, a kérdéses pör tárgyát képező összeg XII-szeresét fogja megadni és nyilvánosság előtt fogják eltávolítani bíraskodása székéből, úgy hogy többé oda visszatérni nem fog, bírakkal ítéletben nem ül.”⁵

„A döntően szokásjogi alapokon nyugvó, de esetjogi jellegű szabálygyűjtemény 282 §-a szabályozza az akkori Babilónia köz- és magánéletet érintő összes kérdését, de néhány pontban eltér a szokásos joggyakorlattól.”⁶ Olyan változtatásokat eszközöl, melyek egyszerre szolgálják politikai és társadalmi célok elérését, és a fejlődés előremozdítását. „Ennek megfelelően az általános tévhiedelemmel ellentétben szabályai döntően nem büntetőjogi, hanem magánjogi jellegűek.”⁷

Biblia

Hammurapi törvényoszlopát a kutatók gyakorta hasonlítják össze a bibliai Ószövetséggel, bár mára már bebizonyosodott, hogy csak a közös nomád eredet jegyei mutatkoznak meg mindkét művön, a közös gyökerek okán hasonlítanak Mózes törvényei a babiloni törvényekre. Közvetlen összefüggés azonban nincs a két irodalmi alkotás között. Dolgozatomban mégis fontosnak érzem, hogy említést tegyek a Szentírásról, ugyanis a Biblia is sajátos kevercse a szépirodalomnak, és a magatartásszabályok gyűjteményének, Irodalmi műfajait tekintve igen sokrétű, a teljesség igénye nélkül például: mítoszokat,

³ http://hu.wikipedia.org/wiki/Hammurapi_t%C3%B6rv%C3%A9nyoszlopa ; letöltve: 2012-10-21

⁴ Kmoskó Mihály: Hammurabi törvényei; Erdélyi Múzeum-Egyesület; Kolozsvár; 1911

⁵ Kmoskó Mihály: Hammurabi törvényei; Erdélyi Múzeum-Egyesület; Kolozsvár; 1911; 29. p.

⁶ <http://jtd.uw.hu/egyetemesszov.html> ; letöltve: 2012-10-21

⁷ <http://jtd.uw.hu/egyetemesszov.html> ; letöltve: 2012-10-21

mondákat, elbeszéléseket, szerelmes verseket, zsoltárokat, himnuszokat tartalmaz. Emellett pedig normagyűjtemény, például tartalmazza a mindenki által jól ismert a szépirodalmi nyelvezettel íródott Tízparancsolatot, melynek rendelkezései Mózes Második és Ötödik könyvéből olvashatók ki.

„Ne gyilkolj! Ne törj házasságot! Ne lopj! Ne tégy felebarátod ellen hazug tanúbizonyságot!”⁸

A Tízparancsolat több dimenzióban is értelmezhető, egyrészt mint Isten törvénye, másrészt mint ószövetségi rendelkezés, az adott közösség tagjaira vonatkozó szabályok egy szelete, melyet a hívők magukra nézve kötelezőnek fogadnak el. A mai értelemben véve ezek a törvények csak a jogi norma egy részének minősülnek, hiszen nem tartalmaznak jogkövetkezményt, azonban a korabeli szokásjog pótolta ezt a hiányosságot, és Isten parancsolatának megszegését a közösség szankcionálta. A Biblia komoly jogi kötőerővel bírt, mi sem bizonyítja ezt jobban annál, hogy hazánk első királya, I. István is a pápának hűséget esküdve, és a Biblia rendelkezéseit követve koronáztatta magát királlyá. Intelmeinek és törvényeinek java része a Szentírás magatartásszabályain alapult. A Biblia joga tehát bő egy évezreddel később is, szinte változatlan formában, a kor és a társadalom támasztotta igényekből fakadó új rendelkezésekkel kibővülve, élt.

Jog és irodalom kapcsolódási pontjai, a jog és irodalom témakörébe tartozó művek lehetséges csoportosítása

A római jog jogi terminológiájának megjelenésével a jogi zsargon és az irodalom kezdett elkülönülni egymástól. A törvények már nem szépirodalmi nyelvezettel, hanem a folyamatosan formálódó, alakuló jogi műnyelven születtek, a tankönyvként is funkcionáló jogszabálygyűjtemények is a szakszókincset használva íródtak. A jog és az irodalom ennek ellenére szoros kapcsolatban maradt egymással. Jogász szerzők jelentették meg irodalmi műveiket, a jogi tematika szép lassan átszötte a mindennapokat, majd az életet leképező irodalmi művekbe is beszüremlett. A csupasz normaszöveget tartalmazó tankönyveket felváltották a magyarázó jellegű, didaktikus, életből vagy művészetből vett példákkal

⁸ 2 Mózes 20:13

színesített és közérthetővé tett oktatási anyagok. A jog és irodalom összefüggéseinek szövevénye olyan bonyolulttá vált, hogy valamiféle rendszerezés mindenképpen szükséges ahhoz, hogy átláthatóvá váljon.

A jog és irodalom kapcsolata katalogizálható:

- 1) A szerző jogi végzettsége, jogászai háttere, tevékenysége, jogi munkássága alapján
- 2) A feldolgozott jogi témák, problémák szerint
- 3) Az irodalmi eszközök révén bemutatott jogászai hivatás szerint
- 4) Megjelenítésre használt irodalmi műfajok alapján⁹

Quintus és Marcus Tullius Cicero munkássága

Ugyan időben a Biblia megalkotása előtt élt és munkálkodott, logikailag mégis csak a Biblia és a lehetséges csoportosítás felvázolása után kell említenem Marcus Tullius Cicero-t, nála ugyanis már egy magasabb szinten valósult meg a jog és a szépirodalom összefonódása, illetve ezzel párhuzamosan az elkülönülése is. Cicero, az ókori Rómában született (Kr. e. 106. – Kr. e. 43) író, filozófus, politikus vitathatatlanul az antik széppróza nagymestere. Homo novusként sikerült felemelkednie, komoly állami tisztségeket töltött be, jogi pályafutása önmagában is figyelemre méltó volt. Emellett azonban meg kell emlékeznünk vád-¹⁰ és védőbeszédeiről, melyek irodalmi értékük mellett a mai napig időtállóak mind jogi, mind retorikai tananyagként. A bíróság előtt elhangzott beszédeit Cicero bevallottan utólag rögzítette írásban, finomította, csiszolta, míg végül jelenlegi, irodalmi igényességű formában hagyta az utókorra.¹¹

Pro Sulla: „Ezúttal nem élnék ezzel a szónoki eszközzel, bírák, ha csak rólam volna szó; hiszen számos helyen volt már alkalmam, és fog is még lehetőségem nyílni, hogy saját dicsőségemről beszéljek. Ám Torquatus belátta, hogy amennyivel tekintélyemet csorbítani tudja, annyival gyengíti Sulla védelmét – úgy érzem tehát, hogy ha tettem s a védői feladat

⁹ **Rixer Ádám:** Jog és Szépirodalom c. Tanulmány

¹⁰ **Nótári Tamás:** Marcus Tullius Cicero: Válogatott vádbeszédek; Lectum Kiadó; Szeged; 2010

¹¹ **Nótári Tamás:** Marcus Tullius Cicero: Válogatott védőbeszédek I-II; Lectum Kiadó; Szeged; 2010

indokát és következetes voltát bebizonyítottam, P. Sulla ügyét is jobban tudom majd bizonyítani.”¹²

Bár konkrét jogi normákat, szakszöveget nem tartalmaz, mégis fontosnak tartom megemlíteni Quintus Tullius Cicero: A hivatalra pályázók kézikönyve¹³ (Commentariolum Petitionis) című művét, melyet útmutatásul írt Marcus Tullius Cicero számára. Irodalmi műként maradt ránk, azonban ma is célszerű forgatnia annak, aki politikai pályára lépne, vagy bármilyen hivatalt kíván betölteni. A mű megmutatja mennyire vékony a határvonal a tisztességes és a tisztességtelen lépések között, hogyan kell a pályázónak a maga oldalára állítani a szavazókat, és hogyan menetelhet egészen a győzelemig. Quintus Tullius javaslatai olyannyira meghaladták korát, hogy szinte azonos megállapítások jelennek meg a XV. századi jogász, Machiavelli műveiben, melyekről később ejtek szót.

A jogásképzés megjelenéséig

A jogásképzés megjelenéséig tartó időszak a jog és irodalom kapcsolatának szempontjából mondhatni eseménytelenül telt. A Biblia joga századokon keresztül élt tovább, a benne megfogalmazott ősi törvények a kor elvárásaihoz és kihívásaihoz igazodó rendelkezésekkel bővülve törvénykönyvekként születtek újjá, irodalmi relevanciával azonban kevés ilyen munka bírt. Ez alól talán csak az Intelmek – Szent István intelmei Imre herceghez című törvénykönyv kivétel, bár az 1027-ből származó latin nyelvű munka inkább irodalmi alkotás, nem pedig valódi törvénykönyv, mivel általános magatartásszabályokat egyáltalán nem tartalmaz, csak királytükörnek tekinthető. A kor követelményeinek megfelelően erősen vallásos és persze emelkedett hangnemben íródott azzal a céllal, hogy a trónörökös számára utat mutasson, hogyan kell erős kezű, ám igazságos uralkodóvá válnia.

¹² **Nótári Tamás:** Marcus Tullius Cicero: Válogatott védőbeszédek I; Lectum Kiadó, Szeged; 2010; p. 136.

¹³ **Németh György – Nótári Tamás:** Hogyan nyerjük meg a választásokat? Quintus Tullius Cicero: A hivatalra pályázók kézikönyve; Lectum Kiadó; Szeged; 2006

A jogászképzés megjelenésétől a XIX. század végéig

A jogászképzés megjelenésétől majd intézményesülésétől kezdve szinte napjainkig elitképzésnek számított, a jogi diplomával rendelkezőket hosszú ideig övezte egyfajta tisztelet, néha talán csodálat is, így kevésbé meglepő, hogy a jogvégzettek által írt irodalmi, filozofikus, esetenként tudományos művekre mindig is nagy volt a kereslet. Évszázadokon keresztül nagy népszerűségnek örvendtek nem csak a szakma, hanem a laikus olvasóközönség körében is. Ehhez természetesen hozzájárult az is, hogy a jogászok a tanulmányaik során mesteri szintre fejlesztették kifejezőmódjukat, amelyet sikerrel ültettek át mind a filozófiai mind a szépirodalmi munkáikba.

Gondoljunk például az 1454-től Padova-ban jogi tanulmányokat folytató Janus Pannonius-ra, akit Hunyadi Mátyás trónra kerülése után hívtak haza rokonai, hogy segédkezzon az ország építésében. Bár élete nagy részét betöltötte a politika, mégsem hagyott fel a költészettel sem. Számos szomorkás elégiája, csipkelődő epigrammája maradt az utókorra. Pannonius magát poeta doctus-nak tekintette, ihletet főleg a mitológiából, a történelemből, idegen kultúrákból merített, epigrammáin azonban jogi tanulmányainak hatása is érzékelhető.¹⁴

Niccolo Machiavelli, a XV. század végének- XVI. század elejének kiemelkedő politikusa és filozófusa szintén jogot tanult, egy ideig dolgozott ügyvédként is, emellett pedig ő volt az első ismertebb könyvgyűjtő, az ókori vagy akár a reneszánsz költők műveitől a Biblián át a jogi szakmai írásokig bezárólag szinte minden műfajban szívesen olvasott, saját művek írásába azonban csak börtönből szabadulása után kezdett. A legismertebb munkájának jogi relevanciája elvitathatatlan, A fejedelem¹⁵ című tanulmányában „számot vet azzal az igénnyel, hogy egy államot a mindenkor adott realitásokkal számolva, a vágyakat, a célokat, lehetőségeket, kilátásokat, fogyatékosságokat és hibákat egyaránt mérlegelve kell és szabad csak kormányozni.”¹⁶ A mű azonban nem csak emiatt kedvelt és keresett olvasmány mind a mai napig, hanem azért is, mert Machiavelli korának aktuális eseményeit, a politikai életben bekövetkező fordulatait elemezte ki, ezek révén mutatva képet az akkori államszervezetről, a társadalomról. Azon túlmenően, hogy szinte kizárólag a tények mérlegeléséből indult ki,

¹⁴ Pl. I. René nápolyi királyt és cselekedeteit dicsőítő Renatus-panegyricus című művében.

¹⁵ **Niccolo Machiavelli**: A fejedelem; Cartaphilus Kiadó Kft.; Budapest; 2006

¹⁶ http://hu.wikipedia.org/wiki/Niccol%C3%B2_Machiavelli ; letöltve: 2010-10-21

összehasonlító munkát is végzett, több helyen tett ugyanis említést mind a spanyol, mint a francia kormányzati módszerekre, valamint a német-római császár és a pápai udvar politikájára.

Értekezések Titus Livius római történeteinek első tíz könyve fölött című munkájában a köztársaságról alkotott véleményét fejti ki, mintegy továbbvívve A fejedelem főbb gondolatait. Filozófiai munkái mellett azonban könnyedebb alkotásokat is hagyott az utókorra, ezek közül talán a leghíresebb A mandragóra című színműve, melyben saját korábban már megfogalmazott hatalmpolitikai tételét („A cél szentesíti az eszközt.”) figurázta ki.

Bár Thomas Hobbes sosem tanult jogot, emiatt talán úgy is tűnhet, hogy nem tartozik szorosan a témához, mégis helyénvalónak érzem az említését, 1603-ban ugyanis Oxfordba került, ahol is kizárólag klasszikus irodalmat hallgatott, - és mintegy szabályt erősítő kivételként - a hírnevet mégis egy jogi relevanciájú filozófiai mű, a Leviatán¹⁷ hozta meg a számára. Az államról, mint mesterséges személyről írt gondolatai természetjogi középpontúak, az uralkodó a Leviatán, azaz a hatalom megtestesítője, melynek tagjai az alattvalók, akik jogaik egy részét az uralkodóra ruházzák, aki ebben az esetben institulált hatalommal rendelkezik. Az alattvalók szinte mindenről lemondanak, az önvédelem jogáról azonban nem. Hobbes a Leviatánban megfogalmazott gondolatai tükrözik a korszellemet, a XVII. századi változásokat, tudományos vívmányokat.

Az intézményesült, de legalábbis fejlődésben levő jogászképzés születésétől létrejött munkákban azon túlmenően, hogy megjelenik egyfajta jogi tematika, vagy akár a jogi érvelés, az eddig felsorolt szerzőket még egy fontos jellemző köti össze, mégpedig az, hogy műveikben megjelenik az önmagát a fentebb már említett történelmi változások, tudományos fejlődés okán újradefiniálni kényszerülő államszervezet, és az önmagukat és hatalomhoz való viszonyukat szintén új alapokra helyező uralkodók, vezetők személye. Továbbá a jogaira, jogosultságaira és lehetőségeire lassan ráébredő társadalom. A fejlődő, gyarapodó társadalmak a békés együttélés érdekében pedig újabb és újabb törvényeket hívnak életre, mivel egyre bonyolultabb viszonyokat igyekeznek szabályozni. Ez a folyamat képeződik le az irodalomban is. A releváns művek olvasása során tehát meglevenedik előttünk egy bár hézagos, de igencsak realista jogtörténeti fejlődési ív.

¹⁷ **Thomas Hobbes:** Leviatán; Polis Könyvkiadó; Kolozsvár; 2001

Voltaire a XVIII. század egyik kiemelkedő és rendkívül termékeny írója, költője volt, a versektől a regényeken át a pamfletekig szinte minden műfajban alkotott. Irodalmi munkássága mellett a polgári szabadságjogok védelme tette világhírűvé. Egész életében harcolt a tisztességes eljárás jogáért, azonban nem hitt a demokráciában, és egy felvilágosult monarchia kialakítását tartotta volna kívánatosnak. Ez a szemlélet irodalmi műveiből is érzékelhető, legyen szó akár regényeiről, akár történelmi tablóiról.

A XIX. században is számos író tűzte tollhegyre a jogi tematika egy-egy szeletét, Dosztojevszkij *Bűn és bűnhődés* című, lélektani elemekkel átszőtt bűnügyi- és fejlődésregénye mellett nem feledkezhetünk meg Csehov¹⁸ munkásságáról sem, aki az orosz realizmus nyújtotta eszközökkel igyekezett megjeleníteni egy a közigazgatásban dolgozó kisember életét. A groteszk novellához hasonlóan szintén a hivatalnoki léttel foglalkozik Honoré de Balzac *Hivatalnokok* című regénye, ám utóbbi nem csak az államapparátust kiszolgáló személyzetet mutatja be, hanem hiteles leírást ad az államgépezetet fékező-rongáló bürokráciáról is.

Émile Zola is megjelentetett jogi tematikájú írást, a *Hajnal* c. újság címlapján megjelent, nyílt levélben (*J'Accuse – Vádolom!*) megfogalmazott, a Dreyfus-per igazságtalan ítélete elleni tiltakozása miatt a hadsereg és a bíróság rágalmazásának vádjával nagy pénzbüntetésre ítélték. A büntetőjogi illetve kriminológiai tanulmányokból ismert Cesare Beccaria pedig a börtönviszonyokról írott tanulmányával¹⁹ vált híressé.

Hogy a külföldi példák sorát magyar szerzőkkel is kiegészítsem, a teljesség igénye nélkül említeném pár neves költőnket, akik szintén folytattak jogi tanulmányokat, köztük Berzsenyi Dániel, Kölcsey Ferenc, Arany János, Eötvös József, aki versei mellett *A falu jegyzője* című regényében a hivatali feladatok ellátásának nehézségeiről ír. Hasonló szellemben született Gvadányi József: *Egy falusi nótáriusnak budai utazása* című műve²⁰.

A jogi tanulmányok hatása egészen a XIX. század végéig megfigyelhető a jogvégzettek által írt irodalmi műveken, mind a tematika mind az érvelési rendszer, mind a nyelvezet tekintetében láthatunk hasonlóságokat.²¹

¹⁸ **Anton Pavlovics Csehov:** A csinovnyik halála

¹⁹ **Cesare Beccaria:** A bűnökről és a büntetésekről

²⁰ **Gróf Gvadányi József:** Egy falusi nótáriusnak budai utazása... Komárom és Pozsony, 1787.

²¹ **Szabó Erzsébet:** H.Szilágyi István – Fekete Balázs (szerk.): Iustitia modell áll. recenzió

Jogászkép a XIX. – XX. század irodalmában

A jogvégzett emberek, az ügyvédek, bírák, ügyészek megítélése a társadalomban, és ennek leképeződéseként az irodalomban folyamatosan változott. A XIX. századra azonban a jogászok megítélése igen negatív volt, annak ellenére, hogy szinte minden magát műveltnek tartó ember jártas volt a jogban, és aki tehetett, folytatott is jogi tanulmányokat. Nem hiába jellemezte Kossuth Lajos a perek száma és az ügyvédek fontossága alapján a magyarságot jogásznemzetnek. A jogászok mégis főként negatív szerepben tűntek fel mind Jókai, mind Mikszáth, mind Móricz Zsigmond, mind Molnár Ferenc munkáiban. Sajátos kettősség ez, hiszen „a kor leghíresebb politikusai szinte kivétel nélkül jogászok: Kölcsey Ferenc, Kossuth Lajos, Deák Ferenc, Batthyány Lajos, Szalay László, Szemere Bertalan stb. Még Széchenyi István is, aki arisztokrataként nem járhatott a jogi egyetemre, de amikor elhatározta, hogy közéleti pályára lép, akkor egy ügyvéd segítségével szorgalmasan tanulta a jogot.”²² Ennek ellenére mégis úgy tűnik, a jogász-pálya valahogy vesztett becsületéből, hiteléből, ez a kiábrándultság, ezek negatív sztereotípiák jelennek meg a korabeli jogászábrázolásokban is.

Móricz Zsigmond hőse, Kopjáss István²³ a főügyészi poszt megszerzése után folyamatos megalkuvásra kényszerül, jó ideig rá sem ébred döntései következményeire, mikor végül kénytelen szembesülni önmagával, és azzal, hogy többé nincs erkölcsi alapja ahhoz, hogy másokat bíráljon, inkább az öngyilkosságot választja, a hosszú, fájdalmas, szinte lehetetlennek tűnő változás helyett.

Jókai Mór A régi jó táblabírák című regényében arra a kérdésre próbál választ találni, hogy vajon közérdek alulmaradhat-e a közérdek a magántulajdonnal szemben; biztosíthatják-e az árvíztől sújtott tömegek élelmezését az uraság élelmiszer-raktárából. További a jogvégezettek nézve negatív felhangú motívumokat tartalmazó munkái az Egy magyar nábob és a Kárpáthy Zoltán. De a jogászokhoz való viszonyulást tekintve nem sokban különbözik az eddig említettektől Mikszáth Kálmán Különös házasság című regénye sem.

²² Dr. Horváth Attila - Az ügyvédek megítélése a szépirodalomban (Ügyvédvilág 2012/9) ; letöltve: 2012-09-15

²³ Móricz Zsigmond: Rokonok

Molnár Ferenc A doktor úr című színpadi művében mindenki önmagát keresi, a siker lehetőségét, ennek érdekében pedig mindenre képes. Ha kell, lop, csal, hazudik. A mű főhőse, Sárkány, a sikeres ügyvéd is képes bármire, hogy elérje védence felmentését, lett légyen az bármilyen gazember. A történet külön iróniája, hogy végül úgy tűnik, talán épp a tizennyolcszor börtönben ült Puzsér a legtisztességesebb ember a szereplők közül.

Mint látható, huszadik század elejére sem sokat változott a helyzet, az ügyvédek, jogászok megítélése mind a magyar, mind a külföldi irodalomban továbbra is negatív volt. Ennek többféle oka is lehetett, de a legfőbb talán a kiábrándultság. Az emberek többé nem voltak képesek arra, hogy vakon bízzanak a jogban, a jogvégzettekben, hiszen saját szemükkel látták a század történelmének fonákságait, a politikai változásokat.

Hogy ne csak magyar példát mutassak a negatív jogászábrázolásra, szeretném megemlíteni Karin Michaelis: Az ügyvéd úr családja²⁴ című könyvét, melynek főhőse egy gyermekgyilkossági ügyben képviseli a vádat, azonban az ügyet alaposabban megismerve el kíván állni a közvádtól, és át szeretne pártolni a védelem oldalára. Emellett még egy fronton kényszerül háborút vívni: megkísérli összetartani széthullóban levő családját. A regény ez utóbbi szál miatt méltó az említésre, kiválóan ábrázolja ugyanis azt a szélmalomharcot, amelyet az ügyvéd vélt vagy valós reputációja megőrzése végett vív, próbál megfelelni a társadalmi elvárásoknak, és a családját is igyekszik beilleszteni ebbe a képbe, hasztalanul. Mint megszületésének időszakában számos más műben, ebben a regényben is összeomlik az ügyvédekről, a társadalom elitjébe ab ovo tartozásukról alkotott kép, egyértelműen kiderül, hogy mint mindent, a megbecsülést is ki kell érdemelni, senkinek nem jár többé automatikusan, a jogvégzetteknek sem.

A XX. század közepétől azonban külföldön és itthon is változás volt megfigyelhető, ismét előtérbe kerültek a tisztességes, erkölcsös, értéket közvetíteni akaró és tudó jogász karakterek. Harper Lee: Ne bántsátok a feketerigót!²⁵ című regényében az 1950-es évek Amerikájába kalauzolja olvasóit, egy gyermek szemével láttatva az eseményeket. Finch ügyvéd, az apa, egy színes bőrű férfit véd a bíróságon, izzik körülötte a levegő, emellett helyt kell állnia apaként, és emberként is, egy olyan korszakban, amikor még a körülötte folyamatosan változó ország maga is kereste az útját, miként is teheti valóban egyenjogúvá

²⁴ Karin Michaelis: Az ügyvéd úr családja; CO-NEXUS Print-Ter Kft.; Budapest; 1990

²⁵ Harper Lee: Ne bántsátok a feketerigót!; Geopen; Budapest; 2011

a színes bőrűeket fehér lakosaival. Finch mind ügyvédként, mind apaként követendő példa, pozitív hős, így regénybeli megjelenése a társadalom értékítéletének változását is jelzi.

Kortárs irodalmi művek és a jog

Polgár András Kettős helyszín című drámáját 1979-ben Szirtes Tamás állította a Madách Színház színpadára.²⁶ A darabban az ötvenes évek derekán egy vidéki faluban fiatal, tapasztalatlan ügyvédnőt rendelnek ki hivatalból a Patkós Ágnes megerőszakolásával és megölésével vádolt Mihalik Béla védelmére. Czeier hadnagy minél előbb le szeretné zárni az amúgy nagy közfelháborodás keltő ügyet, a nyomozásba bekapcsolódik Sulia György is, egy fiatal nyomozó, végül közös erővel, látszólagos bizonyítékok alapján bíróság elé állítják Mihalikot. A vádlottat először halálra ítélik, majd ítéletét életfogytiglanra módosítják. Sulia azonban a jogerős döntés megszületése után kételkedni kezd, és az objektív igazságot kezdi kutatni. Tíz évvel később a faluban ismét megölnek egy nőt, és az időközben ügyésszé lett Sulia visszahelyeztetni magát oda, hogy maga nyomozhasson, az ártatlanul elítélt Mihalik ügyében.

Évekkel a dráma bemutatása előtt Polgár már kísérletezett a detektívregény/detektívtörténet műfajával. Az Apuka²⁷-ban a 60-as évekbeli Budapestre kalauzolja az olvasókat, az egyik peremkerületében a járőkelők egy munkás holttestére bukkannak, akit egy éles tárggyal szúrtak le. „Az izgalmas, sodró lendületű cselekményt, a gyilkosság társadalmi hátterét a nyomozás szakaszainak dokumentumaival bontakoztatja ki; a szövegbe iktatott jegyzőkönyvek, vallomások, levelek, jelentések, magnetofontekercsek váltakozása teszi elevenné és színessé.”²⁸ A regény külön érdekessége, hogy a benne leírt volt az első irodalmi per a háború után.

Perújítás²⁹ című művében, mely valójában a Kettős helyszín című dráma kiegészítése, újragondolása meglepően valósághűen ábrázolta a korabeli igazságszolgáltatás működését. A műben a már korábban felvázolt térbe és időbe kerülünk

²⁶ **Róna Katalin:** Konkrét-e az igazság; Színház - Színházművészeti Elméleti és Kritikai Folyóirat; XII. évfolyam; 6. szám; 8. p.

²⁷ **Polgár András:** Apuka; Novum Verlag; Sopron; 2008

²⁸ **Polgár András:** Apuka; Novum Verlag; Sopron; 2008; Fülszöveg

²⁹ **Polgár András:** Perújítás; Szépirodalmi Kiadó; Budapest; 1980

vissza, Patkós Ágnes megölésének nyomozati anyagait vehetjük kézbe, a falusiak tanúvallomásait, Mihalik Béla zavaros, összefüggéstelen, eleinte makacsul tagadó, végül az elkerülhetetlenbe beletörődő vallomását. Kihallgatási jegyzőkönyvek és regényes leírások váltakoznak, azonban Dr. Vadas Kornélia védőügyvéd gondolatait is olvashatjuk. Az ügyvédnő kendőzetlen őszinteséggel beszél arról, milyen volt az a 12 év, amíg Mihalikot védte, milyen egy (feltételezett) gyilkos mellett állni. „A védő tárgyalótermi padja a világ legmagányosabb pontja, aki ott találja magát, szembekerül a bíróval, az ügyésszel, az állampolgárokkal, dolgozó népünkkel, a felnövekvő ifjúsággal, a társadalommal; azt képviseli, aki vétett az együttélés írott és íratlan szabályai ellen, bűnös, akit ki kell húznia a csávából.”³⁰ „Gyilkossági ügyben a védő tudathasadásos állapotba kerül. Mint állampolgár természetesen a bűnös megbüntetését kívánja. Mint védő kibúvókat keres.”³¹ Dr. Vadas narrálása ad keretet a regénynek, fogja össze kerek egészzé a színpadi drámaként kissé szétfolyó cselekményt. Mihalik ártatlansága bebizonyosodik, de ez nem csak az idősödő férfi számára szabadulás, Sulia és Vadas ügyvédnő is csak a konkrét, objektív igazság kiderülte után képes megkönnyebbülni.

Polgár később sem fordult el jogi témáktól 1989-ben megírta *A kéjgyilkos*³² dokumentumát, 2003-ben a *Magánvád*³³ című dokumentumregényt, majd 2008-ban jelentette meg *Beperelt a gyilkos*³⁴ címmel egyik utolsó művét, melyben a szocializmus jogának útvesztőjében bolyongásról mesél, melynek során képet kaphatunk a vajmi kevésbé demokratikus jogállam működéséről, igazságszolgáltatásáról. A kötet két dokumentumregényt tartalmaz, egyrészt a gyilkos történetét, a fiatal lányét, aki megölte a vőlegényét, azonban a nyomozás során világossá vált, hogy az ügy jóval komplexebb ennél; másrészt az íróét, akit beperelt a gyilkos, mondván megsértette a személyiségi jogait. A történet szerint az ügy komoly sajtónyilvánosságot kapott, az író először elítélték, majd felmentették, a perköltségre azonban ráment a kötettel szerzett összes jövedelme.

*Kertész Imre Detektívtörténet*³⁵ című noir elemekkel átszőtt kisregényének kvázi előszavában a védőügyvéd jelenik meg, akitől a vádlott, Antonio R. Martens elég hamar

³⁰ Polgár András: *Perújítás*; Szépirodalmi Kiadó; Budapest; 1980; 89. p.

³¹ Polgár András: *Perújítás*; Szépirodalmi Kiadó; Budapest; 1980; 89. p.

³² Polgár András: *A kéjgyilkos*; Babits Kiadó; 1989

³³ Polgár András: *Magánvád*; Kaláka Internetes Kiadó; Kanada; 2003

³⁴ Polgár András: *Beperelt a gyilkos!*; Novum Verlag; Sopron; 2008

³⁵ Kertész Imre: *Detektívtörténet*; Magvető; Budapest; 2009

átveszi a szót, azonban az ilyesfajta szerkesztés esetén formabontóan vissza már nem adja neki. Martens gondolataival ér véget a történet, egy elképzelt dél-amerikai diktatúra virágkorának és összeomlásának leírása, melyben az ügyvéd nem ítél, nem értékeli, nem összegez. Még csak széljegyzetekkel sem látja el az általa közreadott kéziratnak nevezett elbeszélést. Jelenléte mégis kiemelkedően fontos, mert a diktatúra romjain kiépülő jogállam egyik alapköve, annak bizonyítéka, hogy bár korábban Salinas-éknak nem volt lehetőségük elkerülni a sorsukat, most a változásnak hála még a korábbi rendszert kiszolgáló alacsonyabb rangú személyzet (a titkosrendőrség egy tagja) számára is jár a hivatalból kirendelt védelem.

Grecsó Krisztián többszöri címváltoztatáson átesett³⁶, végül nyomdába Tánciskola³⁷ címen került művében merőben más szerepet tölt be a jog. A fiatal, alig 36 éves író érthető okokból nyúl máshonnan a témához, neki nem a háború alatt vele történt borzalmakat kell feldolgoznia, hanem a generációját valamint a nála fiatalabbakat sújtó bizonytalanságot. Ez a bizonytalanság egyrészt korunk, másrészt a fiatalság sajátja, egyszerre fakad a tapasztalatlanságból és a létbizonytalanságból, mely a 70-es 80-as évek szülöttjeinek állandó terhe. Grecsó főhőse, Voith József, frissdiplomás jogász, akinek a lába alól a diplomaosztó rántotta ki a talajt. Az egyetemen még egyértelmű volt számára minden, a nagybetűs életben odakint azonban folyton ellentét feszül a vágyai, reményei és a valóság között. Jócó a szegedi egyetem jogi karáról mint ügyészégi fogalmazó került Tótvárosba, ahol ebből a felemás állapotból (igazi jogásznál kevesebb, megszerzett tudása révén azonban laikusnál jóval több, már rég nem gyermek, de még nem is férfi) nagybátyja, Szalma Lajos „a nagy karmester” próbálja a maga módján kivezetni. Az eseményeknek egy Faust-történet ad keretet, a mindenbe belefáradt értelmiségi nagybácsi, aki úgy él és főképp úgy mulat, mintha korunk dzsentríje lenne, folyamatosan arra törekszik, hogy unokaöccsét megkísértse. Szalma Lajos nemcsak rokon a regényben, nemcsak a „sátán tánctanára”, hanem Voith jövőjének előképe is, egy hedonista, amorális, kiégett ember. A fejlődésregény végére dr. Voith József már formálódó felnőtt, aki képes egy a környezet elvárásaival harmonizáló érték- és eszmerendszert felépíteni, és eszerint létezni.

³⁶ Első munkacíme a Doktor urak volt, mely (nem véletlenül) erősen emlékeztet Molnár Ferenc színdarabjára; második pedig az Ördöglugas, mely a fausti utalást erősítette.

³⁷ **Grecsó Krisztián:** Tánciskola; Magvető; Budapest; 2008

Lenkei Gábor *Vegyünk bankot!*³⁸ című kisregénye Ovács Péter ifjú jogász főszereplésével mutatja be a 90-es évek Magyarországon játszódott privatizációs tragikomédiát. A történetben az állami tulajdonú bank saját maga finanszírozta eladását, valamint a folyósításhoz szükséges önerőt is a banktól kapta Ovács és a bankból korábban kirúgott barátja. A törvényesség látszatát végig sikerül fenntartaniuk, így a regény végkimenetele egy percig sem kérdés. A szerző azonban P. G. Woodehouse stílusában görbe tükröt állít a folyamat minden szereplője elé, legyen szó akár a vevőről (Ovács mintha Psmith utóda lenne), akár magáról a bankról, akár az állami hivatalnokokról, akik ezt az üzletet hagyták ilyen formában létrejönni.

A privatizáció során történtek nem csak Lenkei Gábort ösztönözték írásra, Kerékgyártó István is igyekezett feltárni egy szeletet az 1989 és 1997 között Magyarország életéből *Vagyonregény – Ipszilon történet*³⁹ című munkájában. Könyve személyes reflexióval és szociológiai-politikai kommentárokkal ellátott naplóregény, melynek bejegyzéseit két nő írta, egymás gondolataira is reagálva a soraikban. A kissé meglepő író megoldásokkal élő történet azonban a köz akkori állapotára reagál, a nők által írott naplóbejegyzések zöme valós eseményeknek feleltethető meg, így válik mintegy korrajzzá a regény.

Moldova György szociográfiai bár nem éppen vidám olvasmányok, mindig elgondolkodtatóak. Nincs ez másként *A jog zsoldosai* című⁴⁰ művében sem, mely „hármaskis tükör” sorozatának záró darabja. A rendőrök majd a börtönök után most az igazságszolgáltatás útvesztőjében bolyongó ügyvédek veszi górcső alá, tárgyilagosan írva a szakmai, erkölcsi gondjaikról, társadalmi problémáikról. A könyv nyolc ügyvéd portréját tartalmazza, a történetük által képet kaphat az olvasó a bűn és bűnhődés jelenkori stációiról, az ügyvédek kettős lelkiállapotáról.

Kitekintés a szórakoztató irodalomba

Bár a jog, a jogászság mindennapjainak, vagy épp egy különleges, nehezebb ügy kapcsán felmerülő problémáinak ábrázolása kedvelt téma a szépirodalomban is, igazán a

³⁸ **Lenkei Gábor:** *Vegyünk bankot!*; Kávé Kiadó; Budapest; 2002

³⁹ **Kerékgyártó István:** *Vagyonregény*; Magvető; Budapest; 2001

⁴⁰ **Moldova György:** *A jog zsoldosai*; Dunakanyar 2000; Budapest; 1994

szórakoztató irodalmat hódította meg. Még olyan bestsellerekben is rendszeresen fordulnak elő legalább említés szintjén jogász szereplők, amikben a fő szál nem jogi vonatkozású,⁴¹ ahol a szerző vélhetően csak a karaktert akarja árnyalni azzal, hogy megadja a foglalkozását.⁴² Az ifjúsági irodalomban is vissza-visszatérő karakterek a jogvégzett emberek, hol pozitív, hol az elképzelhető legnegatívabb szerepben. Ellen Hopkins *Identical*⁴³ című versregényében például a tárgyalóteremben folyamatosan az igazságot kereső keménykezű bíróról derül ki, hogy míg felesége kongresszusi képviselői ambíciói miatt távol van a családi háztól, a nagy tiszteletnek örvendő ítéssz az éppen csak kamaszkodó lányával, Kaeleigh-vel próbál vigasztalódni. A jogi tematika is megjelenik, Katie McGarry *Pushing the limits*⁴⁴ című kamaszoknak, fiatal felnőtteknek szóló könyvében egy árván maradt tinédzserfiú küzd azért, hogy nagykorúságát elérve öccsei gyámjává válhasson. Egy balesetben súlyosan sérült lány pedig azért harcol, hogy újra találkozhasson az édesanyjával, aki ellen távoltartási végzést szabtak ki. Romantikus regényekben is kedvelt fordulat, hogy jogvégzett férfiak hódítanak, gyakran épp jogász hölgyeket. Julie James, aki egykor a jacksonville-i fellebviteli bíróságon dolgozott, később pedig az Egyesült Államok egyik legnagyobb cégének jogi képviselője lett, maga is jogászok románcával szórakoztatja olvasóit.⁴⁵

A szórakoztató irodalomról beszélve nem feledkezhetünk meg John Grisham, az egykori jogász munkásságáról, aki regényeiben gyakorta dolgoz fel a törvényesség-törvénytelenység határmezsgyéjén ingadozó eseteket, de legalább olyan gyakran ír konkrétan jogtalan vagy törvénytelen cselekményekről, valamint a maffiáról⁴⁶ és az ezek kapcsán moralizáló jogász⁴⁷ belső vívódásáról. Műveiből bár összességében idealizált, de bizonyos részleteiben nagyon is pontos, és valós képet kaphatunk az Egyesült Államok működéséről, az angolszász jogrendszerről, valamint fiatal, friss diplomás jogászok út- és értékkereséséről. Legtöbb története amellet, hogy izgalmas krimi, vagy épp akcióregény, egyfajta jogászi önreflexió. Hősei (szórakoztató irodalomhoz méltóan) a történet végére mindig kitartanak az erkölcsileg helyes döntés mellett, ezzel mutatva példát az olvasónak, esetleg leendő vagy már praktizáló jogászoknak, hogy az egyetemi vágyak, elképzelések

⁴¹ **Rácz Zsuzsa:** Állítsátok meg Terézanyut!; Ulpius-ház; Budapest; 2002

⁴² **Steve Berry:** A borostyánszoba; Ulpius-ház; Budapest; 2010

⁴³ **Ellen Hopkins:** *Identical*; Margaret K. McElderry Books; USA; 2008

⁴⁴ **Katie McGarry:** *Pushing the limits*; Harlequin Teen, USA; 2012

⁴⁵ **Julie James:** *A hamis partner*; Pioneer Kiadó; Budapest; 2012

⁴⁶ **John Grisham:** *A cég*; Geopen; Budapest; 2006

⁴⁷ **John Grisham:** *Az utca ügyvédje*; Magyar Könyvklub; Budapest; 2009

mégsem állnak olyan éles ellentétben a való életben megvalósítható cselekedetekkel. Bár Grisham 2001 óta nem csak jogi témákról ír, gyökereitől, tanulmányaitól nem tudott végleg elszakadni, nemrég jelent meg a Theodore Boone – A kölyökügyvéd című sorozatának harmadik darabja,⁴⁸ melyben a minden szabad percét a tárgyalóteremben töltő kislány rablás vádlottjává válik.

Jodi Picoult regényei, melyekben egy-egy aktuális témát, a társadalmat megosztó helyzetet, problémát tűz tollra, perek köré épülnek, ezzel indirekt módon mutatják be az amerikai tárgyalótermek világát. Legyen szó akár egy genetikai rendellenességgel született kislányról⁴⁹, akár egy középiskolai lövöldözésről⁵⁰, akár egy ártatlanul halálra elítélt gyilkos végakaratáról⁵¹, a szereplők előbb-utóbb a tárgyalóteremben kötnek ki. A történeteknek kulcsszereplője az ügyvéd, aki szinte minden regényben saját szemszögből meséli el a perrel kapcsolatos élményeit, küzdelmeit. Megismerhetjük az ügyvéd gondolatait, vívódásait, a magáról alkotott képnek való megfelelés iránti görcsös vágyat, és az egyéb szereplők narrálása által ezzel párhuzamosan általános képet kaphatunk a társadalom, illetve a gyermekek ügyvédekéről alkotott képéről is.⁵²

Van-e helye az irodalomnak, különösképpen a szépirodalomnak a jogi oktatásban?

Mint az dolgozatom eddigi részéből már világossá vált, a jog valamilyen formában évszázadok óta jelen van az irodalomban, és az első törvénykönyvek létrejöttékor még az irodalom is jelen volt a jogban, azonban onnan a jogi műnyelv kialakulásának folyamata, valamint a jogi szabályozás letisztulása kiszakította. Ezután hosszú ideig az irodalom nem tudott a jogi oktatás részévé válni, mára azonban, főleg kísérletező kedvű oktatók, valamint a téma kutatói révén, már több egyetemen külön szemináriuma van az irodalmi művekbeli

⁴⁸ **John Grisham:** Theodore Boone 3. A vádlott; Geopen; Budapest; 2012

⁴⁹ **Jodi Picoult:** Törékeny; Athenaeum; Budapest; 2010

⁵⁰ **Jodi Picoult:** Tizenkilenc perc; Athenaeum; Budapest; 2008

⁵¹ **Jodi Picoult:** Szívtől szívig; Athenaeum; Budapest; 2009

⁵² **Jodi Picoult:** A nővérem húga című regényében például az ügyvédhez forduló kislány alig pár dollárral a zsebében érkezik az irodába, ügyvédjében a megmentőjét, a szülőkkel szembeszegülő bátor embert látja, akinek elég hatalma lehet ahhoz, hogy őt a jelenlegi élethelyzetéből (a bíróság segítségével) kiemelje.

híres pereknek⁵³, az Egyesült Államokban és hazánkban is egyre többen ismerik el a jog és irodalom kutatásának létjogosultságát.

Tanulmánykötetek jelentek meg, például a Bűnbe esett irodalmi hősök⁵⁴, melyben többek között Toldi Miklós, Édes Anna, Ágnes asszony ügyét elemzik, „a valóság és a jog sokszor kusza, egyértelműnek semmiképpen sem nevezhető kapcsolatára világítva így rá.”⁵⁵ A Dr. Kiss Anna szerkesztette kötet indította el a folyamatot, ez után már sorra jelentek meg a hasonló tematikájú művek, 2009-ben került a boltokba és a téma iránt érdeklődők kezébe a Iustitia kirándul⁵⁶, majd 2011-ben a Iustitia modellt áll⁵⁷, mindkettő Fekete Balázs és H. Szilágyi István gondozásában, bennük szintén irodalmi művek kerültek górcső alá, bár a Bűnbe esett irodalmi hősök-höz képest jóval szélesebb spektrumon vizsgálódtak, kitértek egyes jogelméleti irányzatokra, kérdésekre is, sőt, a Iustitia modellt áll a jog és képzőművészet kapcsolatát taglaló fejezetet is tartalmaz. A regények mellett már szociográfiákkal is foglalkoztak, melyek jellegükből fakadóan lényegesen árnyaltabb képet festenek a kor jogrendszerének aktuális állapotáról, a jog aktuális fejlettségéről, azonban (hasonlóan a regényekhez, versekhez) ennek ellenére sem alkalmazhatóak közvetlenül, jogtörténeti és történelmi információk nélkül arra, hogy messzemenő jogi következtetéseket vonjunk le belőlük.

Az irodalmi műveket értelmező, feldolgozó kötetek mellett az irodalom jogba való beépítése iránti igény életre hívott más jellegű, a kötelező jogi tárgyak mellett oktatási segédanyagként is alkalmazható munkákat. Dr. Kiss Anna szerkesztésében jelent meg egy interaktív iratmintatár Bűntények a könyvtárszobából⁵⁸ címmel, melyet a szerzők akár büntetőjog szemináriumokra, akár a szakvizsgára készüléshöz jó szívvel ajánlanak. Az irodalom jogi oktatásba való beépítésének tehát egyre komolyabb gyakorlata van.

⁵³ Dr. Kiss Anna minden félévben meghirdeti Híres perek című szemináriumát az ELTE-n, korábban pedig a Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Karán is tartott ilyen címmel speciális kollégiumot.

⁵⁴ **Dr. Kiss Anna:** Bűnbe esett irodalmi hősök; Publicitas Art Media Kiadó Kft.; 2008

⁵⁵ **Virág György,** az OKRI igazgatójának ajánlása a könyv fülszövegén

⁵⁶ **Fekete Balázs - H. Szilágyi István (szerk.):** Iustitia kirándul – Tanulmányok a jog és irodalom köréből; Szent István Társulat Könyvkiadó; Budapest; 2009

⁵⁷ **Fekete Balázs - H. Szilágyi István – Könczöl Miklós (szerk.):** Iustitia modellt áll; Szent István Kiadó; Budapest; 2011

⁵⁸ **Dr. Kiss Anna (szerk.):** Bűntények a könyvtárszobából - Interaktív iratmintatár büntetőjogi komplex gyakorlathoz és szakvizsgához; Budapest; Complex Kiadó; 2010.

Hasonló kísérlet továbbá a Kiss Anna, Kiss Henriett, valamint Tóth J. Zoltán szerkesztette Csíny vagy bűn? című könyv, mely a jog irodalmi műveken keresztüli oktatását egészen az általános iskolás korosztályig kiterjesztette. „A szerzők nem a száraz jogot igyekeznek megértetni és elfogadtatni, nem önmagában keresik az erkölcsi igazságokat, hanem a legszebb magyar műveket hívják segítségül. Így a művekkel együtt többet, mást is tanulhatnak a diákok. Vitázhatnak, érvelhetnek és dönthetnek.”⁵⁹ Külön érdekesség, hogy a könyv a Magyar Tankönyv Állomány tagja, tehát hivatalosan is oktatási anyag minősítést kapott.

A fejezetcímbe feltett kérdésre tehát véleményem szerint csakis igen lehet a válasz. Az irodalomnak helye van, helye kell legyen a jogban, hiszen a bekövetkezett változások, a társadalom jogászokról alkotott képének alakulása ellenére a jogászképzés még mindig az elitképzések közé tartozik, a jogi egyetemi diploma még ma is érték, amelynek birtokában nem lehet elégséges kizárólag a törvénytövegek ismerete, hozzá kell, hogy tartozzon egyfajta általános tájékozottság, alapműveltség. Ennek körébe pedig mindenképpen beletartozik az irodalom ismerete is, mely azon túl, hogy szélesíti az olvasóközönség látókörét, - ahogyan erre Dr. Mészáros Ádám is felhívja a figyelmet a Bűnbe esett irodalmi hősök című kötet ajánlásában - akár ténylegesen is segíthet a jó – jobb jogásszá válásban.⁶⁰ Mészáros Ádám szavait idézve az irodalmi művekben előforduló jogesetek értelmezései ugyanis „elősegítik a helyes jog, vagy a jog helyes alkalmazását.”⁶¹

Határterületek, valamint az egyes irodalmi műfajok, melyekben megjelenhet a jog és az irodalom összefonódása

Ugyan szigorúan véve sem a jog sem az irodalom tárgykörébe nem tartoznak bele, mindkettőnek inkább a határán találhatóak, szorosabb-lazább szálakkal kapcsolódva, mégis említést kell tennem további művekről, műfajokról, melyek jelen vannak, jelen lehetnek a jogi oktatásban. A tankönyvek helye és funkciója egyértelmű, a tanulmányok, esszék minősítése azonban sok esetben kérdéses. Megítélésük nagyban függ attól is, mennyiben törekszenek irodalmi és tudományos igényességre. Horváth Barna „A génusz

⁵⁹ **Aáry-Tamás Lajos**, Oktatási Jogok Biztosa – ajánló a könyv fűlszövegéből

⁶⁰ A „jogászai gondolkodás formálása, szélesítése...” által.

⁶¹ **Dr. Mészáros Ádám**: Ajánlás a Bűnbe esett irodalmi hősök című Dr. Kiss Anna által írt könyvhöz

pere. Socrates – Johanna” c. monografikus munkája⁶² például irodalmi rangra emelkedik, annak ellenére, hogy a szerző eredetileg csupán forrásfeldolgozásként írta meg.

Természetesen, ahogy a regények, versek, novellák stílusa, szerkesztési elvei, tematikája változott a társadalom változásával, az elektronikus médiumok térnyerésével az esszék és tanulmányok is formálódtak. A jogról való kommunikáció, sőt maga a jog működési módja is alapvetően megváltozott annak eredményeképpen, hogy a jogalkotási folyamatok és az egyedi döntések nem csupán a szűkebb, hagyományos értelemben vett nyilvánosságnak váltak részeivé, de a legszélesebb értelemben vett populáris kultúra, a médiumok is „sajátjukként” tekintenek ezekre.⁶³

Szintén kérdéses az életrajzok megítélése, függően attól, hogy milyen stílusban íródtak, mennyiben helyezte szerzőjük a hangsúlyt a jellemábrázolásra, és mennyiben a szikár tények összegyűjtésére. Az önéletrajzok közül jog és irodalom határán kiemelkedik Mark H. McCormack A szörnyű igazság az ügyvédekéről című munkája, "melyben nem csupán a potenciális ügyfelek kapnak izgalmas, esetekkel alátámasztott képet a hivatás képviselőiről, de maguk az ügyvédek is megszólíttatnak az egyik fejezetben." ⁶⁴

Az életrajzokon, önéletrajzokon túl, azokkal kvázi rokon műfajként kell említenem az interjúköteteket, melyek jogász és laikus olvasók körében is igen kedveltek. Legyen szó akár egy ügyvéd életpályájáról⁶⁵, akár több híres bűncselekményről, különösen kegyetlen gyilkosságról, és az ügyben hozott ítéletekről⁶⁶, vagy a tetteseket védő ügyvédek⁶⁷ véleményének, gondolatainak a közzel való megosztásáról⁶⁸, mindenképpen érdekes és a joggal foglalkozók vagy jog iránt érdeklődők számára tanulságos olvasmányok.

Bár még kísérleti műfaj, de a határterületi munkák felsorolásából nem hagyható ki a didaktikus naplóregény⁶⁹ sem, mely egy képzelt jogász naplóján keresztül igyekszik

⁶² **Horváth Barna:** A gényusz pere. Socrates – Johanna. Acta Univ. Francisco-Josephina, Juridico-Politica 3. Kolozsvár, 1942.

⁶³ **Richard Sherwin:** Intersections of Law and Culture. A cross-disciplinary conference hosted by the Department of Comparative Literary and Cultural Studies, Franklin College Switzerland, Lugano, October 2, 2009.

⁶⁴ **Dr. Rixer Ádám:** Jog és Szépirodalom című tanulmánya

⁶⁵ **N. J. Kandinszky– DR. Schmidt Attila:** Dr. Bárándy György ügyvéd taláros története. Pult Kft.; Budapest; 2006

⁶⁶ **P. Gál Judit:** Ördögök ügyvédei 2. - Gyilkosságból felmentve; Babusz Bt.; Budapest; 2007

⁶⁷ **P. Gál Judit:** Ördögök ügyvédei 1.; Alexandra Kiadó; Pécs; 2003

⁶⁸ **P. Gál Judit:** Ördögök ügyvédei 3. - Gyilkos nők; Babusz Bt.; ; 2009

⁶⁹ **Adam Rixer:** A joghallgató; Novum Verlag Kiadó; Sopron; 2011

megismertetni a jog világát az érdeklődő átlagolvasókkal, mindezt úgy, hogy bizonyos kívánatos értékeket nyíltan propagál.

Kérdéses lehet továbbá a mesék helyzete. Vitathatatlanul jelen vannak az irodalomban, és gyakran jelenik meg bennük a jogi tematika, a bíró, a jogtudós képe, aki igazságot tesz a kérdéses vitában, mégis fenntartásokkal kell kezelni, ha jog és irodalom témakörben végzünk kutatásokat. Hiszen a mese műfajából adódóan tartalmaz valószerűtlen elemeket, mesei elemeket, így messzemenő következtetéseket nem lehet levonni a jogászok⁷⁰ vagy a jogi tematika mesékben történő ábrázolásáról sem.

Szinte nincs is tehát olyan irodalmi műfaj, amely ne lenne alkalmas arra, hogy a jogi tematikát megjelenítse, születtek már versek⁷¹ ügyvédekről⁷², igen tömör sírfeliratok, de nem feledkezhetünk meg a pitavallokról, vagy a röpiratokról, gúnyiratokról sem, melyek egyrészt szinte kizárólag jogvégzett szerzők munkái, másrészt műfaji jellegzetességeikből adódóan jogi tematikájúak.

Záró gondolatok

„A modern ember számára valóban tapasztalat a társadalom funkcionális differenciálódása; a politika, a jog, a gazdaság, a tudomány, s ugyanígy a vallás részrendszereinek – valamilyen mértékű – autonómiája.”⁷³ Azonban a jog és az irodalom tökéletes, szinte már sebészi pontosságú szétválasztása nem lehetséges. Amint az dolgozatomból is látható a jog jelen van az irodalomban, Alaptörvényünk⁷⁴ preambuluma, a Nemzeti Alaptanterv⁷⁵, egyes kulturális szakigazgatási rendelkezések révén az irodalom is megjelenik a tételes jogban is, nem csak a jogi oktatásban. Nem is lehetne ez másként,

⁷⁰ **Benedek Elek:** Mátyás király és a kolozsvári bíró című meséje

⁷¹ **Radnóti Miklós:** Tünetemény

⁷² **Bodri Ferenc:** Fészket rakott az ügyvéd

⁷³ **Cs. Kiss Lajos:** Bevezetés. In **Cs. Kiss Lajos – Karácsony András (szerk.):** A társadalom és a jog autopoietikus felépítése. Budapest, 1994. 7-8.; **Cs. Kiss Lajos:** Megjegyzések a jog és művészet viszonyához. IAS, 2007/2. 13-18

⁷⁴ Magyarország Alaptörvénye. (2011. április 25.)

⁷⁵ A Nemzeti alaptanterv kiadásáról, bevezetéséről és alkalmazásáról. 10635. 111/2012. (VI. 4.) Korm. rendelet

hiszen „a jog a legtágabban értelmezett kultúra része, így annak minden területéhez, többek között az irodalomhoz is kapcsolódik.”⁷⁶

A jog része az emberek mindennapjainak, legyen szó akár önkéntes normakövetésről, akár az őket megillető jogok védelméről, vagy akár a kógens szabályozással való szembeszegülésről, mivel az életben folyamatosan jelen van, szükségszerűen meg kell jelennie az azt leképező irodalmi művekben is. Közös gyökereik és a fentebb felsorolt példák alapján tehát elmondható, hogy a jog és az irodalom ezernyi szállal kapcsolódik össze. A jog mindezek ellenére sem irodalom, azonban, hogy Dr. Nagy Tamást idézzem: „...autonómiája illúzió, s ha valamihez, akkor sokkal közelebb áll a költészethez, mint a fizikához. Vagy akár a közgazdaságtanhoz.”⁷⁷

⁷⁶ **Szabó Erzsébet:** H. Szilágyi István – Fekete Balázs: Iustitia modellt áll; <http://jesz.ajk.elte.hu/szabo49.pdf> ; letöltve: 2012-10-21

⁷⁷ **Dr. Kiss Anna – Dr. Nagy Tamás:** A Gutenberg Galaxis fénye - Jog és Irodalom; Ügyvédvilág; 2010/5. szám; laparchívumból; <http://ugyvedvilag.hu/laparchivum.php?ref=278> ; letöltve: 2012-10-21

Felhasznált irodalom

REGÉNYEK

- Gróf Gvadányi József: Egy falusi nótáriusnak budai utazása... Komárom és Pozsony, 1787.
- Móricz Zsigmond: Rokonok
- Karin Michaelis: Az ügyvéd úr családja; CO-NEXUS Print-Ter Kft.; Budapest; 1990
- Harper Lee: Ne bántsátok a feketeterítőt!; Geopen; Budapest; 2011
- Polgár András: Apuka; Novum Verlag; Sopron; 2008
- Polgár András: Apuka; Novum Verlag; Sopron; 2008; Fülszöveg
- Polgár András: Perújítás; Szépirodalmi Kiadó; Budapest; 1980
- Polgár András: Perújítás; Szépirodalmi Kiadó; Budapest; 1980; 89. p.
- Polgár András: Perújítás; Szépirodalmi Kiadó; Budapest; 1980; 89. p.
- Polgár András: A kéjgyilkos; Babits Kiadó; 1989
- Polgár András: Magánvád; Kaláka Internetes Kiadó; Kanada; 2003
- Polgár András: Beperelt a gyilkos!; Novum Verlag; Sopron; 2008
- Kertész Imre: Detektívtörténet; Magvető; Budapest; 2009
- Grecsó Krisztián: Tánciskola; Magvető; Budapest; 2008
- Lenkei Gábor: Vegyünk bankot!; Kávé Kiadó; Budapest; 2002
- Kerékgyártó István: Vagyonregény; Magvető; Budapest; 2001
- Rácz Zsuzsa: Állítsátok meg Terézanyut!; Ulpius-ház; Budapest; 2002
- Steve Berry: A borostyánszoba; Ulpius-ház; Budapest; 2010
- Julie James: A hamis partner; Pioneer Kiadó; Budapest; 2012
- John Grisham: A cég; Geopen; Budapest; 2006
- John Grisham: Az utca ügyvédje; Magyar Könyvklub; Budapest; 2009
- John Grisham: Theodore Boone 3. A vádlott; Geopen; Budapest; 2012
- Jodi Picoult: Törékeny; Athenaeum; Budapest; 2010
- Jodi Picoult: Tizenkilenc perc; Athenaeum; Budapest; 2008
- Jodi Picoult: Szívtől szívig; Athenaeum; Budapest; 2009
- Adam Rixer: A joghallgató; Novum Verlag Kiadó; Sopron; 2011
- Ellen Hopkins: Identical; Margaret K. McElderry Books; USA; 2008
- Katie McGarry: Pushing the limits; Harlequin Teen, USA; 2012

TANULMÁNYOK / TANULMÁNYKÖTETEK

- Rixer Ádám: Jog és Szépirodalom c. Tanulmány
- Szabó Erzsébet: H. Szilágyi István – Fekete Balázs (szerk.): Iustitia modell áll
recenzió
- Dr. Kiss Anna: Bűnbe esett irodalmi hősök; Publicitas Art Media Kiadó Kft.; 2008
- Fekete Balázs - H. Szilágyi István (szerk.): Iustitia kirándul – Tanulmányok a jog és
irodalom köréből; Szent István Társulat Könyvkiadó; Budapest; 2009
- Fekete Balázs - H. Szilágyi István – Könczöl Miklós (szerk.): Iustitia modellt áll;
Szent István Kiadó; Budapest; 2011
- Dr. Kiss Anna (szerk.): Büntények a könyvtárszobából - Interaktív iratmintatár
büntetőjogi komplex gyakorlathoz és szakvizsgához; Budapest; Complex Kiadó;
2010.
- Horváth Barna: A génusz pere. Socrates – Johanna. Acta Univ. Francisco-Josephina,
Juridico-Politica 3. Kolozsvár, 1942.
- Dr. Rixer Ádám: Jog és Szépirodalom című tanulmánya
- Cs. Kiss Lajos: Bevezetés. In Cs. Kiss Lajos – Karácsony András (szerk.): A
társadalom és a jog autopoietikus felépítése. Budapest, 1994. 7-8.; CS. Kiss Lajos:
Megjegyzések a jog és művészet viszonyához. IAS, 2007/2. 13-18

ONLINE CIKKEK

- T. Molnár Gizella: Az emberi kommunikáció története tanulmány; 4. p.
http://www.fk.jgytf.u-szeged.hu/tanszek/kozmuvt/?page_id=184 ; letöltve: 2012-09-15
- T. Molnár Gizella: Az emberi kommunikáció története tanulmány; 4. p.
http://www.fk.jgytf.u-szeged.hu/tanszek/kozmuvt/?page_id=184 ; letöltve: 2012-09-15
- http://hu.wikipedia.org/wiki/Hammurapi_t%C3%B6rv%C3%A9nyozslopa ; letöltve:
2012-10-21
- <http://jtd.uw.hu/egyetemesszov.html> ; letöltve: 2012-10-21
- <http://jtd.uw.hu/egyetemesszov.html> ; letöltve: 2012-10-21
- http://hu.wikipedia.org/wiki/Niccol%C3%B2_Machiavelli ; letöltve: 2010-10-21
- Dr. Horváth Attila - Az ügyvédek megítélése a szépirodalomban (Ügyvédvilág
2012/9) ; letöltve: 2012-09-15
- Szabó Erzsébet: H. Szilágyi István – Fekete Balázs: Iustitia modellt áll;
<http://jesz.ajk.elte.hu/szabo49.pdf> ; letöltve: 2012-10-21

- Dr. Kiss Anna – Dr. Nagy Tamás: A Gutenberg Galaxis fénye - Jog és Irodalom; Ügyvédvilág; 2010/5. szám; laparchívumból; <http://ugyvedvilag.hu/laparchivum.php?ref=278> ; letöltve: 2012-10-21
- Róna Katalin: Konkrét-e az igazság; Színház - Színházművészeti Elméleti és Kritikai Folyóirat; XII. évfolyam; 6. szám; 8. p.

INTERJÚKÖTETEK

- P. Gál Judit: Ördögök ügyvédei 2. - Gyilkosságból felmentve; Babusz Bt.; Budapest; 2007
- P. Gál Judit: Ördögök ügyvédei 1.; Alexandra Kiadó; Pécs; 2003
- P. Gál Judit: Ördögök ügyvédei 3. - Gyilkos nők; Babusz Bt.; ; 2009
- N. J. Kandinszky– Dr. Schmidt Attila: Dr. Bárándy György ügyvéd taláros története. Pult Kft.; Budapest; 2006

JOGSZABÁLYOK

- Magyarország Alaptörvénye. (2011. április 25.)
- Kmoskó Mihály: Hammurabi törvényei; Erdélyi Múzeum-Egyesület; Kolozsvár; 1911
- Kmoskó Mihály: Hammurabi törvényei; Erdélyi Múzeum-Egyesület; Kolozsvár; 1911; 29. p.
- A Nemzeti alaptanterv kiadásáról, bevezetéséről és alkalmazásáról. 10635. 111/2012. (VI. 4.) Korm. rendelet

AJÁNLÁSOK

- Dr. Mészáros Ádám: Ajánlás a Bűnbe esett irodalmi hősök című Dr. Kiss Anna által írt könyvhöz
- Aáry-Tamás Lajos, Oktatási Jogok Biztosa – ajánló a könyv fülszövegéből
- Virág György, az OKRI igazgatójának ajánlása a könyv fülszövegén

EGYÉB FELHASZNÁLT IRODALOM

- 2 Mózes 20:13
- Benedek Elek: Mátyás király és a kolozsvári bíró című meséje
- Radnóti Miklós: Tünetény című verse
- Bodri Ferenc: Fészket rakott az ügyvéd

- Németh György – Nótári Tamás: Hogyan nyerjük meg a választásokat? Quintus Tullius Cicero: A hivatalra pályázók kézikönyve; Lectum Kiadó; Szeged; 2006
- Cesare Beccaria: A bűnökről és a büntetésekről
- Niccolo Machiavelli: A fejedelem; Cartaphilus Kiadó Kft.; Budapest; 2006
- Thomas Hobbes: Leviatán; Polis Könyvkiadó; Kolozsvár; 2001
- Anton Pavlovics Csehov: A csinovnyik halála
- Moldova György: A jog zsoldosai; Dunakanyar 2000; Budapest; 1994
- Nótári Tamás: Marcus Tullius Cicero: Válogatott vádbeszédek; Lectum Kiadó; Szeged; 2010
- Nótári Tamás: Marcus Tullius Cicero: Válogatott védőbeszédek I-II; Lectum Kiadó; Szeged; 2010
- Nótári Tamás: Marcus Tullius Cicero: Válogatott védőbeszédek I; Lectum Kiadó, Szeged; 2010; p. 136.
- Richard Sherwin: Intersections of Law and Culture. A cross-disciplinary conference hosted by the Department of Comparative Literary and Cultural Studies, Franklin College Switzerland, Lugano, October 2, 2009.